

DİASPORAYI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Diaspora Teorisi ve Tarihsel Bağlamda
Türkiye'nin Diaspora Politikası

Ergin Ulusoy

Ergin Ulusoy

DİASPORAYI YENİDEN DÜŞÜNMEK
Diaspora Teorisi ve Tarihsel Bağlamda Türkiye'nin Diaspora Politikası

ISBN 978-605-318-396-9

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2016, Pegem Akademi

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları

Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri,
kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt
ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.

Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında
yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları
satın almamasını diliyoruz.

I. Baskı: Şubat 2016, Ankara

Yayın-Proje: Didem Kestek

Dizgi-Grafik Tasarım: Didem Kestek

Kapak Tasarımı: Cem Çakır

Baskı: Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj

Sanayi Tic. Ltd. Şti.

Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1

İskitler/ANKARA

Tel: 0312-3411020

Yayıncı Sertifika No: 14749

Matbaa Sertifika No: 26062

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51

Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60

Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08

Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

*“Gözlerinden daha güzel bir yeşili,
yoktu dünyanın”*

Çerkes kızına...

Dr. Ergin ULUSOY

22 Haziran 1982 Eskişehir doğumludur.

Lisans eğitimini Anadolu Üniversitesi/Kamu Yönetimi bölümünde, Yüksek Lisansını Beykent Üniversitesi/Uluslararası İlişkiler Bölümünde ve Doktorasını ise Muğla Üniversitesi/Siyaset ve Sosyal Bilimler Programında tamamlamıştır.

Yerel ve ulusal medyada prodüktörlük/editörlük, danışmanlık şirketlerinde araştırmacılık deneyimleri olmuştur.

Çalışmalarında siyaset sosyolojisi alanına yönelmiş, araştırmalarında göç, modernizm, sivil toplum, kimlik politikalarına odaklanmıştır.

KİTABIN AMACI, KAPSAMI ve ÖZGÜNLÜĞÜ

Çalışma diaspora kavramının teorik boyutuna ışık tutmak ve bu çerçevede Türkiye'nin diasporaya yaklaşımını tarihsel ve güncel boyutlarıyla yapı ve idari mekanizmaları içerisinde incelemeyi ve Türkiye'nin diaspora sorunu bağlamında güttüğü politikaları açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'nin diaspora politikalarının ortaya çıkarılması ve bunların kavramsallaştırmaları için farklı olguların Türkiye'nin idari ve politik mekanizmaları içerisinde yarattığı etkiler incelenmekte, bunların politikalarla ilişkisi gösterilmeye çalışılmaktadır. Söz konusu amaçlar bağlamında ana vurgumuz diaspora teorisi, eski ve yeni diaspora yaklaşımları ve Türkiye'nin devlet olarak konuya bakışını işaret ederken daha alt düzeylerde küreselleşme, ulus-aşırılama, post-modernizm gibi olguların toplum ve devlet üzerindeki etkileri diaspora ile etkileşimleri içerisinde gösterilmek istenmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın ortaya çıkarılmasındaki motivasyonu teşkil eden sorular "Türkiye'nin diasporaya karşı benimsediği tutucu ve merkezîyetçi yaklaşımların nedenleri nelerdir?", "Bu nedenler Türkiye'nin diaspora ile ilişkilerinde ve diasporaya yönelik politikalarında hangi süreçler ve idari-politik mekanizmalar içerisinde, nasıl sonuçlar doğurmuştur?", "Bugün, Türkiye'nin diasporaya yönelik politikaları modern bağlamdaki bir diasporanın oluşumu için uygun mudur?" şeklinde belirlemiştir. Amaç, soru ve temel tezi açıkladığımız çerçevede gelişen çalışma, kapsamı itibarıyla da devlet politikalarının toplumsal ve siyasal açıdan tarihsel süreç içerisinde incelenmesini ve modern diaspora teorisi çerçevesince analiz edilmesini gerektirmiştir. Dolayısıyla çalışmanın kapsamı da küreselleşme, ulus-devlet ve ulus-aşırılama, vatandaşlık, göç, diaspora teorisi ve Türkiye'nin Cumhuriyet sonrası göçler tarihinin siyasal-toplumsal görünümüyle çevrelenmiştir.

Öte yandan çalışma, içeriğinde belirtildiği üzere diasporanın göçten ayrı bir disiplin olarak ele alındığı bir değerlendirme olması bakımından önemlidir. Ancak, bundan daha çok diasporanın teorik bağlamı içerisinde analiz edilerek diaspora yaklaşımının ve modern diaspora kavramının Türkiye'deki literatür için aydınlatılması, Türkiye'nin diaspora politikasının idari-toplumsal boyutlarına odaklanılarak ilk kez spesifik ve bütüncül bir inceleme yapılmış olması, diasporanın tüm çalışma için ana araştırma nesnesi olarak ortaya konması ve bilimsel bir yenilik ve literatüre katkı getirdiği düşünüldüğünde önemli görülmektedir. Bununla birlikte kitap içerisinde pek çok kavram ve olgunun diaspora ile etkileşimi içerisinde disiplinlerarası bir biçimde ve sistemli ve bağlantılı şekilde ele alınması da Türkiye'deki diaspora çalışmaları göz önüne alındığında önemlidir. Ayrıca yabancı metinlerde geçen "host country" ifadesine karşılık olarak üretilen yaşanılan ülke, yerleşilen ülke, ikamet edilen ülke gibi uzun ve her biri farklı bir anlama vur-

gu yapan karşılıkların yerine ilk kez bu çalışmanın geliştirdiği bir karşılık olarak “*mesken ülke*” kelimesi kullanılmıştır. Böylece İngilizcedeki host country kavramı eşdeğerlik arz eden bir kelime ile karşılanmış, root-host country kavramlaşmaları köken-mesken ülke şeklinde pratik ve doğru bir yapıya kavuşturulmuştur. Anılan açıklamalar çerçevesinde çalışmanın, hem Türkiye'deki diaspora disiplini hem de Türkiye'nin diasporaya yönelik devlet politikaları noktasında önemli bilgiler içeren kaynak bir eser olması düşünülmektedir.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
------------	---

1. BÖLÜM

DİASPORA'NIN ÇÖZÜMLEMESİ

1. DİASPORAYI YENİDEN DÜŞÜNMEK	5
2. DİASPORANIN SINIFLANDIRMASI	16
3. DİASPORANIN TEMEL PARAMETRELERİ	21
3.1. Göç	21
3.2. Kimlik ve Diasporik Bilinç.....	27
3.3. Ulus-Aşırılama.....	40
3.4. Vatandaşlık, Vatandaşlık Rejimleri, Entegrasyon	48
3.5. Organizasyon ve Mobilite	62
4. DİASPORANIN ÇEVRE UNSURLARLA ETKİLEŞİMİ	68
4.1. Köken Ülke (Anavatan) ile Etkileşimi.....	68
4.2. Mesken Ülke ile Etkileşimi.....	72
4.3. Diasporaların Uluslararası İlişkiler Açısından (Siyasi, Ekonomik, Kültürel) Önemi	77
5. SİVİL TOPLUM, DİASPORA VE LOBİCİLİK	89
5.1. Sivil Toplum, Baskı Grupları ve Diaspora.....	89
5.2. Bir Baskı Aracı Olarak Lobicilik	104
5.3. Baskı Grubu Olarak Diasporalar ve Lobicilik	111

2. BÖLÜM

TÜRK DİASPORASININ İNŞASI

1. TARİHSEL İZLEK ÜZERİNDEN YURT DIŞI TÜRKLER	113
2. DİASPORA'NIN İNŞASI.....	130
2.1. Türkiye'nin Mevcut Diaspora Yaklaşımlarının Değerlendirmesi	130
2.2. Diaspora Politikasının Yürütücüleri.....	176
2.3. Bir Baskı Grubu Olarak Türk Diasporası ve Lobcilik	189
3. DURUM DEĞERLENDİRMESİ VE ÖNERİLER.....	196
SONUÇ.....	205
KAYNAKÇA	215

GİRİŞ

“Göç bir var olma meselesidir, diaspora ise demokrasi mücadelesi.”

Diaspora, göçün içerisinde bulunduğumuz zaman ve şartlar dâhilinde yerleşmek, toplumsallaşmak, politikleşmek ve kök salmak arzu ve iradesi ile bir nihayete erdiği nokta olarak belirginleşmektedir. Bu nedenle diasporizasyon ulus-aşırı çağda modernizmin modüler toplum modelini yerinden edemese de; onu demokratikleştiren, insancılaştıran ve çağcılaştıran bir olgu olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla diaspora modern ulus-devletlerin egemenlik alanındaki bir kırılma, demokrasi ve insan hakları bağlamında ortaya çıkan yeni toplumsal biçimlerden biridir denebilir. Bununla birlikte diaspora alanında -pek çok alanda olduğu gibi- bazı yorum ve yaklaşım farkları bulunmakta, alanın tümüne hakim tek bir okuma bulunmamaktadır. Hatta bu anlamda iki temel yaklaşım etrafında kümelenen düşünceler arasında bir mücadele olduğu dahi söylenebilir. Bu yaklaşımlardan ilki diasporayı en eski bağlamları içerisinde kabul edip yorumlayan düşünceleri toparlayan klasik (*etnografik*) yaklaşım, diğeri ise özellikle 1980’lerle birlikte ortaya çıkan ve modern göçleri küreselleşme, ulus-aşırılışma ve post-modernizm dolayımında inceleyen düşüncelerin kümelendiği modern yaklaşımdır.

Klasik yaklaşımlar daha ziyade Yahudi, Ermeni, Afrika veya Filistin Diasporası gibi göçe bir zorunluluğun sebep olduğu, bir anavatan miti ile dinsel ve kültürel öğeler etrafında örülen kapalı ve kalın duvarlı diaspora yapılarını işaret etmektedir. Bu yaklaşıma göre, klasik diasporaların mesken ülke toplumuna adaptasyonu veya katılımı pek de kolay değildir. Zira bu diasporalar sistemlerini ve dinamiklerini değişmezlik ve kapalılık üzerine kurmuştur. Dolayısıyla modernizmin modüler toplum modeli ile ontolojik gerekliliklerin sürüklediği bir antagonizma içindedirler.

Modern diasporalarda ise modern göçlerle oluşan toplumsal birikimler daha etkili olduğundan dolayı birey, mobilizasyon, serbestlik ve demokrasi önemli unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. Modern diasporalar kapsamında değerlendirilebilen toplumlar herhangi bir kutsal anavatan mitinin merkezîyetçiliğine yahut bir geri dönüş hayaline ihtiyaç duymadıkları gibi değişmez öğelere veya kendi içine kapalı bir yapıya da gihtiyaç duymazlar. Dolayısıyla modern yaklaşımda öncelikle birey düzeyinde var olan diasporanlar, mesken ülke toplumunda tutunabilmek ve ona katılabilmek için mücadele eder; toplumdaki konumlarını ve toplumla kurdukları bağları evrensel normlar ve insan hakları üzerinden tanımlayarak hareket ederler. Elbette bu, ulus-devlet sisteminin egemen olduğu bir düzende

Bu noktada Türkiye'nin de diasporasıyla yukarıda açıklananlar kabilinden sıkıntılar yaşadığı söylenebilir. Özellikle göç süreçlerine nüfuz ederek kendini dayatan ve diasporayı adeta denetim altında tutmaya çalışan Kemalist merkezin otoritesi, diasporanın kendi karakterini tayin etmesine ve kendi özgün gelişme çizgisini yakalamasına engel olmaktadır. Politikaları çokkültürcülük politikalarının adeta simetrisinde yer alan Türkiye, bu haliyle, baskıcı, ayrıştırıcı ve ötekileştirici tutum sergileyen mesken ülkeleri cesaretlendirmektedir. Nihayetinde bu durum iki yönlü, yani hem merkezden diasporaya hem de diasporadan merkeze doğru bir bozunmayı gündeme getirmektedir. Öte yandan Türkiye'de diasporaya yönelik politikalar iki ana yaklaşımın etkisi altında bulunmaktadır. İlki, devletçi ve tözcü geleneğin klasik yaklaşımları, ikincisi ise ekonomik aktörlerin gündeme getirdiği lobcilik yaklaşımıdır. Türkiye devleti ilkini takiben diasporaya kendi merkezîyetçi ve Kemalist tarihsel-toplumsal okumaları üzerinden yaklaşmakta, buna göre bir yapılanma ve davranış tarzı belirlemektedir. Bu, ilk izleri Türkiye'nin kuruluş safhasında da görülebilen olan ve temelde demokrasi sorunsalı çerçevesinde irdelenmesi gereken bir yaklaşımdır. İkincisi ise devletin serbest pazar içerisindeki ekonomi aktörlerince kanalize edilmeye çalışıldığı bir anlayıştır. Ekonomik aktörler diasporanın tanımlayıcı çerçevesini lobcilik faaliyetlerine indirgeyerek, oldukça pragmatik, hatta oportünist bir alan yaratmaktadırlar. Bu yaklaşım içerisinde diasporanın toplumsal ve kültürel gelişim süreçlerinin özgünlüğü ikinci plana atılarak diasporizasyon ekonomi temelli bir kavrayışa hapsedilmektedir.

Buraya kadar açıklananlar ışığında Türk Diasporasının "inşa" sürecinin yanlış anlaşıldığı ifade edilebilir. Zira Türkiye açısından diaspora bir koz, bir araç, bir çeşit muhaberat aygıtı, bir etki ajanı, bir tür silahtır. Oysa bu çalışmanın merkezini oluşturan modern diaspora yaklaşımları bunun tam tersi bir izlek çizmektedir. Elinizdeki çalışma, günümüzde yanlış anlaşıldığı açık olan diaspora konusunu açıklamak, pratikteki yanlışlıkları tespit etmek ve birtakım devlet odaklı öneriler

getirmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaca uygun olarak iki bölüme ayrılan çalışmamız, diaspora teorisini bileşenleriyle birlikte analiz etmeye, Türkiye'nin diaspora politikalarına ve diasporizasyona ışık tutmaya çalışmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde diaspora kavramı incelenip tanıtılmakta, akabinde modern diaspora kavramı üzerinden hareket edilerek diasporanın göç, vatandaşlık, ulus-aşırılama, ulus-devlet, küreselleşme, mobilizasyon gibi bileşenleri ele alınmakta, diasporaların özellikleri, işlevleri ve çevre unsurlarla etkileşimleri ortaya konarak sivil toplum ve lobcilik açısından durumu değerlendirilmektedir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise ilk bölümde tanıtılan diaspora teorisini takiben Türkiye'ye odaklanan bir bakış oluşturulmaktadır. Bu bölümde Türkiye'nin yurt dışına göç serüveni, geliştirdiği politikalarla bütünleşik bir biçimde analiz edilmekte, en temel teorik bağlamdan pratikteki yansımalarına değin devletin politikalarına yön veren bilinç-altı ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Nihayetinde Türk Diasporası inşa sürecinde var olduğu düşünülen yanlışlıklar dile getirilmekte ve bazı önerilerde bulunmaktadır.

1. BÖLÜM

DİASPORA'NIN ÇÖZÜMLEMESİ

1. DİASPORAYI YENİDEN DÜŞÜNMEK

“İnsanlar, tarihin ilk sayfalarından bu yana sürekli bir yer değiştirme hali içinde olmuştur, ancak bu yer değiştirmelerin hepsi diaspora olarak tanımlanamaz. İnsanların her yer değiştirmesi diaspora olarak adlandırılmıyorsa, o halde diasporayı farklı kılan nedir?”¹

Diaspora kavramı sözlük anlamı itibarıyla; “herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer; herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu”² demektir. Etimolojik kökenlerine inildiğinde ise diaspora sözcüğünün kullanımını eski Yunan’a kadar götürmek mümkündür. Yunanca “ile” ya da “sonucunda” anlamına gelen “dia” kelimesiyle “dağılma” anlamına gelen “speiro” sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan kavram, Antik Yunan’da, “bir anakentten (metropolis) çıkan insanların göç veya kolonizasyonunu tarif etmek için kullanılmıştır”³ ve kökeni Antik-Yunan ve Roma İmparatorluğu dönemlerine kadar inmektedir.⁴ “Çok kısa bir zaman öncesine kadar, çok geniş Ermeni, Yunan ve Afrika diasporaları kayıtlarının bulunmasına rağmen, bu kavram daha çok Yahudilerin sürgün sonrası dağılmalarını ifade etmek için kullanılıyordu.”⁵ Öte yandan speiro sözcüğünden gelen “sperm kelimesinin Yunanca kökeniyle kurulan ilişki diasporanın cinsiyet-özellikli ve maskülen olarak

1 Butler, Kim (2001) *Defining Diaspora: Refining A Discourse*, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, s. 190-192 <http://sites.middlebury.edu/nydiasporaworkshop/files/2011/04/Defining-Diaspora1.pdf> et: 16.04.2012

2 TDK Sözlük, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts (diaspora terimi araması) et: 20.02.2013

3 Cohen, Robin (1997) *Global Diasporas: An Introduction*, UCL Press; London

4 Kalra, S. Virinder; Kaur, Raminder; Hutnyk, John (2005) *Diaspora & Hybridity*, SAGE Publications; Birleşik Krallık, Londra, s. 9

5 Butler, a.g.e, s. 178, 190-192

tanımlandığı problematik tanımlara/tespitlere yol açmıştır.⁶ Diasporayı etnisiteyle eşitleyen diğerleri diasporanın maskülen-özellikli bir kavram olduğunu iddia ederler.”⁷

Öte yandan bugün diasporaya ilişkin görüşler de diasporanın olgusal bakımdan yaşadığı değişimlerle eşanlı olarak bir dizi dönüşüm geçirmektedir. Nitekim bugün diaspora disiplini kendi içerisinde iki temel yaklaşıma ayrılmış bulunmaktadır. Bunlardan ilki klasik yaklaşım, ikincisi ise modern yaklaşımdır. Klasik yaklaşımlar daha ziyade Yahudi, Ermeni, Afrika veya Filistin Diasporası gibi göçe bir zorunluluğun sebep olduğu, kapalı yapıdaki, bir anavatan miti ile dinsel ve kültürel öğeler etrafında örülen kapalı ve kalın duvarlı diaspora yapılarına işaret etmektedirler. Michelle Reis'in⁸ Uluslararası Göç Dergisi'nde yayınlanan makalesinde de belirttiği üzere; klasik diaspora yaklaşımları Yahudi Diasporası'nın tarihsel deneyimini başlangıç noktası olarak almaktadırlar. Bu yaklaşım çerçevesinde şekillenen diaspora kavramı, sentrik bir yaklaşımın anlamını kuvvetlendirme amacı taşıyan kimlik unsurlarından biri olarak var olmaktadır. Bu bağlamda “diaspora, eski kavranışları doğrultusunda, diaspora ile diğer gruplar arasındaki bazı kültürel farklılıkları ima etmektedir.”⁹ Diasporanın klasik yani, “daha eski kavranışları, üyelerinin sosyal açıdan (politik, ekonomik, kültürel açılardan) mesken ülkelerine tam olarak entegre olmadığını, çoğunluk gruplarıyla aralarına sınırlar koyduklarını ve o sınırları koruduklarını ima etmektedir. Diasporanın bu kavranışı sıklıkla baskın bir çoğunluğun diaspora gruplarına karşı uyguladığı ayrımcılığa ilişkin bir sınır muhafazası ile alakalıdır.”¹⁰ Böylece hem diasporanın kimlik ekseninde şekillenen varlığı kuşaklar arası aktarım yoluyla yaşama imkânı bulabilecek hem de bireyler diaspora çatısı altında “diğerleriyle” buluşup birleşebileceklerdir. Bu noktada diasporanın amacına ulaşılabilmesi, soyutlaştırılan kökene ilişkin bir hafızanın oluşturulması ve değerlerin sembolleştirilmesi, seremonileştirilmesi, geleneleştirilmesi mümkündür.¹¹

6 Bu konuda bilgi için bkz: Cohen, Robin (1997) a.g.e., s. 179 ve Kalra, S. Virinder vd. (2005) a.g.e. s. 9

7 Alinia, Mino (2007) *Diaspora Mekânları: Kürt kimlikleri Öteki Olma Deneyimleri ve Aidiyet Politikaları*, Çev: Fahriye Adsay, Avesta Yayınları; İstanbul s. 32

8 Reis Michele (2004) Theorizing Diaspora: Perspectives on “Classical” and “Contemporary” Diaspora, IOM *International Migration* Vol. 42 (2), s. 46-49 http://www.polsoci.chula.ac.th/jakkrit/anthro/Borderland_files/Theorizing%20Diaspora.pdf (et: 24.02.2013) s. 45-46

9 Beck, U. (2006), *The Cosmopolitan Vision*, Cambridge: Polity Press'den ve Keck, M.E. & K. Sikkink (1998), *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*, Cornell University Press; Ithaca'dan aktaran Faist Thomas (2010) Diaspora and transnationalism: What kind of dance partners? İçerisinde Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods, s. 15

10 Bhabha, H. K. (1994), *The Location of Culture*, London: Routledge'dan aktaran Faist Thomas (2010) a.g.e., s. 13

11 Bu konuda bilgi için; Bruneau, Michel (2010) Diasporas, Transnational Spaces and Communities İçerisinde *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*, s. 35-51

Diasporik siyaset bu sayede gerek kökenle ve diğer diasporik yerleşim alanlarıyla kurduğu her türden aşkın bağlantılar nedeniyle gerekse de ağ içerisinde yer alan herhangi bir unsurun doğrudan veya dolaylı olarak yaratacağı nicel veya nitel etkiler nedeniyle, algı ve davranışlar açısından ulus-aşırı siyasi alan içerisinde resmedilebilecektir. Böylece Michelle Lagueré'in de belirttiği üzere; "diasporik siyaset çalışmaları bizi, diasporik siyasetin ulus devlet siyasetinin görünürdeki karakterine eklediği hareketlilikten dolayı yalnızca ulus kavramını varoluşsallaştırmaya veya yeniden ele almaya değil, bunu aynı zamanda diasporanın kavranışı konusuna da uygulamaya zorlayarak diaspora ve ulus-aşırıcılığın, sosyal bilimlerdeki cemaat, toplumsal alan, bağlılık gibi temel kavramlarını sorgulamak ve yeniden tanılamak için önemli birer unsur haline gelmesini"¹² sağlar. Bu nedenledir ki "ulus-aşırı veya diasporik bir bakış açısının, ulus-aşırı toplumsal alanlar gibi kendine özgü, emsalsiz toplumsal formasyonlar ve sınır-ötesi hareketler sürecinde yeni anlamlar kazanan vatandaşlık veya yerel politikalar gibi eski ulusal, uluslararası ve yerel kurumların tümüyle mücadele edebilmesi gerekir."¹³

Modern yaklaşımlar ise, diaspora çalışmalarını herhangi bir kültürel merkeziliğin veya Yahudi Diasporası gibi örnek diasporaların dominantlığında incelemek fikrine karşıdır. Modern yaklaşımlarda çalışmaların niceliğini ve niteliğini belirleyen temel etmenler, ulus-aşırılışma ve küreselleşmedir. Bu doğrultuda "diasporanın yeni kavranışları ulus boyutlu bir yayılım içerisinde kültürel melezleşmeye"¹⁴ vurgu yapmaktadır."¹⁵ Dolayısıyla kavramın süreç içerisinde kazandığı yeni anlam, küreselleşmenin giderek görünürlük kazanmasına ve ulus devletin zayıflamasına paralel olarak, her türden göç ve dağılmanın sonuçlarıyla ilişkili hale gelmiştir. Bu nedenle, "son zamanlarda, göçün kaynağı olan ülkeler dahi diasporayı... gurbetçiler arasında finansal yatırımları teşvik etmek, siyasi bağlılığı desteklemek için kullanmaktadır."¹⁶

Bugüne dek ortaya konan diaspora çalışmaları genellikle dört farklı grubun üzerinde yoğunlaşmıştır. Robin Cohen'in diaspora tasnifini dikkate alacak olursak, başlangıcı itibarıyla dört temel diasporanın varlığından söz etmek mümkün-

12 Laguerre, Michel S. (2006) *Diaspora-Politics and Globalization*, Palgrave Macmillan; A.B.D., s. 163

13 Faist, Thomas (2010) Diaspora and transnationalism: What Kind of Dance Partners? İçerisinde *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*, s. 33-34

14 Bknz: Papastergiadis, Nikos (2000) *The Turbulence of Migration: Globalization, Deteritorialization and Hybridity*, Polity Press; Birlşik Krallık, Cambridge, s. 208, 209

15 Bhabha, H. K. (1994) *The Location of Culture*. London: Routledge'dan aktaran Faist Thomas (2010) a.g.e., s.13; ayrıca modern diasporalar hakkında daha ayrıntılı bilgi için Michelle Reis'in söz konusu makalesi; http://www.polski.chula.ac.th/jakkrit/anthro/Borderland_files/Theorizing%20Diaspora.pdf et: 24.02.2013, s. 45-46

16 Brubaker, R. W. (2005), *The "diaspora" diaspora*, *Ethnic and Racial Studies* 28 (1): 1-19 Aktaran Faist Thomas (2010) a.g.e., s. 11

dür. Bu diasporalar; ABD'deki Afrika ve İrlanda diasporaları, özellikle ABD ve Fransa başta olmak üzere Avrupa, Avustralya ve bazı Güney Amerika ülkelerine dağılmış olan Ermeni Diasporası ve yine özellikle Ortadoğu ve Avrupa'ya dağılmış olan Filistin Diasporasıdır. Söz konusu diasporaların ortak ve en baskın özelliği, insanların köken ülkelerinden büyük trajediler sonucu ve zorla gönderilmiş olmalarıdır.

Diaspora kavramını, ortaya çıkışları itibarıyla “sürgün” olarak nitelendirilebilecek bu topluluklar üzerinden anlamlandırmak, onu, kaçınılmaz şekilde özcü ve öznel nitelikler taşıyan bir tanıma sürüklemektedir. Bu nedenle küreselleşmenin etkisi hissedilir hale gelinceye kadar diaspora çalışmalarına özcü ve öznel yaklaşımlar hâkim olmuştur. Butler'ın etnografik yaklaşım adını verdiği bu yaklaşımların önde gelen isimlerinden biri olan William Safran diasporayı; “tarihi anavatanından talihsiz bir sebeple kovulmuş, kendi anavatanına ve orada ya da diğer yerlerde yaşayan vatandaşlarına karşı sadakatini korumuş, kendi etnik kimliğinin de bilincinde olan toplumdur”¹⁷ şeklinde tarif etmiş ve diasporanın özelliklerini tanımlamak için şöyle bir liste sunmuştur:

- İki ya da daha fazla yere dağılım
- Ortak bir anavatan mitolojisi
- Göç edilen ülkeden yabancılaşma
- Anavatanına dönme isteği
- Anavatanla devam eden ilişkiler

Safran'la aynı cemaatte yer alan Robin Cohen ise, onun bu tanımlaması ve listesi üzerinde çalışmış, başka bir özellik olan “etnik milliyet bilinci” ve anavatanında yaşamayan bir gurubun anavatanına dönme ya da diasporada kalmayı seçebilme olasılığı üzerinde durmuştur. Ona göre bir topluluğu diaspora olarak nitelendirebilmek için şu dokuz özelliğinden çoğunun o toplulukta bulunması gereklidir:

- Köken anayurttan, genellikle açlık ve baskı gibi trajik bir olay sonucu iki veya daha fazla yabancı bölgeye dağılmak,
- Bazı durumlarda, anayurttan iş, ticaret veya kolonyalist nedenlerle dağılmak,
- Konumu, tarihi ve başarıları dâhil olmak üzere anayurda ilişkin kolektif bir hafıza ve mit olması,

17 Safran, William (1991), *Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return*, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, c.1, n.1, s.83-99 https://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/diaspora_a_journal_of_transnational_studies/v001/1.1.safran.html et: 20.01.2013

- Varsayılan tarihi yurdun idealleştirilmesi ve bu yurdun korunmasına, inşasına, güvenliğine, refahına ve hatta yaratılmasına yönelik olarak verilmiş kolektif bir taahhüt,
- Kolektif tasvip bulan bir dönüş hareketinin gelişimi,
- Farklılık, ortak tarih ve ortak gelecek düşüncesine dayalı ve uzun süre korunan güçlü bir etnik grup bilinci,
- İçinde yaşanan toplumlarla sorunlu ilişki, en azından kabul edilmeme veya grubun başına bir başka felaketin gelme ihtimali,
- Diğer ülkelerde yaşayan topluluk üyelerine sempati besleme ve onlarla ile dayanışma,
- İçinde yaşanan ülkede çoğulculuğa geçit veren bir ortamda varlığı sürdürme olasılığı.¹⁸

Yukarıdaki maddeler ışığında düşünüldüğünde klasik veya Butler'ın özellikle vurguladığı şekliyle etnografik yaklaşımın; kendi dar kalıplarına hapsolmuş, toplumsal kurgusunu ortaya çıkışı bağlamında yaratmış ve bu kurgu üzerinde inşa olmuş, içten içe tükenen bir yapıda olduğu görülmektedir. Bu özellikler, küreselleşme ve ulus-aşırı alanların ve ağların ortaya çıkması ile birlikte, klasik anlayışın tanımladığı diaspora kimliğini giderek marjinalleştirmiş ve eski önemini yitirmesine yol açmıştır.

Bu noktada diasporanın kazandığı yeni anlam ve gelişim konusunda Tölölyan'ın şu ifadeleri dikkate değerdir: "Diaspora kavramının semantik alanı; göçmen, gurbetçi, mülteci, misafir işçi, sürgün, deniz aşırı topluluk ve etnik cemaat terimleri tarafından paylaşılmaya başlandı ve diasporalar ulus-aşırı alanların örnek toplulukları haline geldiler. Burada kastettiğim şey, ulusa dayalı diasporalar gibisinden eski diasporalar yeniden şekillendirilirken, yenilerinin ise sınır aşan bilgi, fikir, imajlar ve müzik kadar insanlar, para ve kültür ürünlerinin de hızlandırılmış mobilizasyonu tarafından yeniden oluşturulduğudur."¹⁹ Burada Tölölyan'a göre, diasporaların ortaya çıkışı ve politizasyonu değişime koşut biçimde pek çok etmene bağlıdır. Dolayısıyla diasporaların küresel güçlerin bir aracı veya hedefi haline gelmeleri de kaçınılmazdır. Zira yeni yaklaşımlar çerçevesinde şekillenen diasporik yapılanmalar kendi siyasi, ekonomik ve kültürel elitlerini oluşturacaktır; buelitlerin ne gibi sâiklerle, hangi aktörlerle, nasıl mekanizmalar içerisinde ve

18 Cohen, Robin (1996) Victims to Challengers, *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs), Vol. 72, No. 3, s. 515 <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2625554?uid=3739192&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101846490187> (et: 20.01.2013)

19 Tölölyan, Khachig (2012) *Diaspora studies: Past, present and promise*, Internaional Migration Institute/University of Oxford/Diasporas Programme, Working Papers-Paper 55, s. 4

ne tür ilişkilere dâhil olduklarını belirlemek mümkün değildir. Bu anlayışa göre, nihayetinde motivasyonu özcü ve tümel bir bilinçten gelmeyen kişilerin kolektif faydaya bağlılıkları da güvenilemez ve sorgulanmaya açık olacaktır.

Tölölyan'ın söz konusu yazısından²⁰ da anlaşılacağı üzere artık en etno-sentrik ve kapalı diasporalar dahi modern yaklaşımların tanımlamalarından ve yöntemlerinden etkilenmeye başlamışlardır. Kaldı ki günümüzde diaspora kavramı, mekânsal anlamda bir vatanla ilişkilendirilmesi zorunlu olmayan, bu nedenle de Yahudi Diasporası örneğinde olduğu gibi geniş dönüş hayali ve hatta ideolojisi geliştirmek zorunda olmayan²¹ bir olguya işaret etmektedir. Bununla birlikte yine Michelle Reis'in bilhassa belirttiği gibi²² modern yaklaşımlar çerçevesinde diasporalar illa bir kriz veya travmatik bir olay sonucu ortaya çıkmak zorunda da değildir. Özellikle küreselleşme bağlamında bakıldığında, göçler bugün artık yalnızca travmatik bir olaya veya bir felakete bağlı olarak meydana gelmemektedir. Değişen koşullarla birlikte yer değiştirmelerin koşullarında da değişimler olmakta ve bu durum "fırsat kollayan" yeni diaspora örneklerini yaratmaktadır. Küreselleşme süreciyle yaygınlaşan ve kolaylaşan iş takipleri ve küresel iş fırsatları, emekli göçleri, öne çıkan eğitim fırsatları ve insanların birbirleriyle olan etkileşimlerini hızlandırıp yoğunlaştıran her türden yurt dışı seyahatler, modern diaspora süreçlerinin canlandırılmasında etkili olmuştur. Bu değişim kaçınılmaz bir durumdur zira günümüz diasporaları artık yalnızca yoğun bir politik ve/veya kültürel çatışmaya bağlı olarak değil, aynı zamanda küreselleşmenin tetiklediği "fırsatlara" da bağlı olarak şekillenmektedir. Dolayısıyla günümüzde diaspora artık her alanda hızla gelişen bir olgu olarak hem siyasi hem de toplumsal açıdan görünürlük kazanmaktadır.

Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, diasporanın kavramsal ve olgusal açıdan yaşadığı tüm gelişmelere karşın, etno-sentrik bir anlayışın halen egemen olduğu diasporalar, ötekileştirilmelerine sebep olduğunu düşündükleri (bu diasporanın toplumsal algısında beliren abartılmış veya gerçek dışı bir yargı da olabilir) mesken ülke ideolojisinin veya etnik kimliğinin ulusçu yapılar altında kendileriyle antagonistik bir ilişkiye geçmesini ve söz konusu antagonistik ilişkinin tekrar tekrar üretilmesini olanaklı kılmaktadır. Böylesi bir antagonistik ilişki her iki tarafı da marjinalleşme ve aşırılığa eğilimine sokabilecek toplumsal güvensizlikleri tetikleyebilir. Aslında bu durum, etnografik yaklaşımın sentrik düşüncelere açık, kendi kendini ötekileştirerek ayakta kalan tözcü bir gelenek geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu noktada, diasporanın küresel güvenlik paradigmalarına katılmasının

20 Tölölyan, Khachig (2012) a.g.e.

21 Anteby-Yemini, Lisa; William Berthomière, William (2005) Diaspora: A Look Back on a Concept , s. 266,267 <http://bcrfj.revues.org/257?lang=en> (et: 15.08.2013)

22 Konu hakkında bilgi için; Reis, Michele (2004) a.g.e., s. 45-46

sebeplerinden biri olan köktenci cemaat yapılanmaları, etnografik minvaldeki anlayışların bugünün sofistike dünyasında doğurduğu gerçek sonuçlara işaret etmesi açısından oldukça önemlidir.

Buna karşın yeni diaspora yaklaşımları, etnografik yaklaşımlarla kıyaslandığında daha modernize olmuş, açık, köken ülke ve değerlerle bağlarını sembolik düzeyde koruyan, mesken ülkeyle entegre bir hayat yaşama iradesi geliştirmiş, sosyolojik bir totem veya mit üzerinden örüntülenmemiş ya da bu örüntülerle ilişkisini hafifletmiş, siyasi bağlamı daha kuvvetli, liberal anlayışlı örgütlenmeleri ele almaktadır. Ayhan Kaya da bu doğrultudaki tanımında diasporayı; “geri dönüş mitinden uzaklaşmış ve yeni toprakları kendilerine vatan edinmiş toplumsal gruplar” olarak nitelendirir ve ekler: “Diasporanın kesinlikle küreselleşmeye ve kapitalizme dayalı oluşan bir süreç olduğu konusunda uzlaşma vardır.”²³ Dolayısıyla birbirleriyle geliştirdikleri karşılıklı pozitif etkileşimden ötürü diasporizasyon ve küreselleşme, çağdaş süreçler olarak ele alınabilir hale gelmiştir. “Diaspora sürecinin küreselleşmesine ilişkin en bariz örnek; telekomünikasyon ve özellikle de bilgi teknolojilerinde meydana gelen teknolojik devrimin, yükselmekte olan sınır ötesi iletişim ve ticaretin koşullarını yaratması ve böylece küresel bazda devletlerarası ekonomik işlemlerin gelişmesi için temel oluşturmuş olmasıdır.”²⁴

Aşağıdaki maddeler küreselleşmenin diasporayla alakasının bahsettiğimiz yaklaşım perspektifinde ele alınmasında faydalı bir değerlendirme çerçevesi sunmaktadır:

1. Telekomünikasyon ve ulaşırmada meydana gelen önemli teknolojik gelişmelerin incelenmesi,
2. Egemenlikte Westfalya tarzı modellerin reddine ilişkin post-kolonyal/post-modernist bir perspektif sağlanması ve
3. Küreselleşmenin, büyük ölçüde kabul edildiği üzere; II. Dünya Savaşı sonrası küresel ekonomide yaşanan çeşitli gelişmelerin, sınırları aşındırmaya başladığı iddiası çerçevesinde ve ulus devletle ilişkisi bağlamında analiz edilmesi.²⁵

23 Kaya, Ayhan (2000) *Berlin'deki Küçük İstanbul: Diasporada Kimliğin Oluşumu*, Buke Yayınları; İstanbul, s. 62

24 Hall, Kenneth, ve Denis Benn (2000) *Globalisation a Calculus of Inequality: Perspectives from the South*, Ian Randle Publishers; Jamaica

25 Goff, Patricia M. (Aralık, 2000) Invisible Borders: Economic Liberalization and National Identity, *International Studies Quarterly*, Vol. 44, No. 4 <http://www.jstor.org/discover/10.2307/3014032?uid=3739192&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101731150921> (et: 18.01.2013)

Diasporanın “neliğini” incelemeye çalıştığımız bu ilk başlık altında kapsamın genişliği sebebiyle yer vermemiz gereken bir diğer tanım da konunun en yetkin taraflarından biri olan Uluslararası Göç Örgütü’ne (IOM) ait diaspora tanımıdır. IOM diasporayı; “vatanından ayrılmış, fakat bağlarını sürdüren, etnik ve ulusal toplum üyeleri”²⁶ biçiminde tanımlamaktadır. Yine ülkemiz açısından diaspora konusundaki önemli çalışmalardan biri olan, TOBB Dış İlişkiler Komitesi’nin hazırladığı ve 2011 Kasım’ında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’a da sunduğu; “Dünyada Diaspora Stratejileri: Türk Diasporası İçin Öneriler” isimli raporda ise “diasporalar terimi, bir yerde yaşayan, fakat anavatanlarıyla olan ilişkilerini sürdüren, hem ‘orada’ hem ‘burada’ bulunan ulus-aşırı popülasyonlar düşüncesini karşılamaktadır”²⁷ denmektedir.

Modern yaklaşımlarda, açıklamaya çalıştığımız üzere, diasporanın ulus-aşırı alanda var oluşu ve burada kurduğu ağların yeni sosyal alanlar yarattığı üzerinde durulmaktadır. Bu bakımdan küreselleşme ve onun parametrelerinin diaspora ve diasporanın üzerinde yükseldiği dinamiklerle sonsuz bir ilişki içerisinde geliştiği ve oldukça büyük bir dinamizm yarattığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla, “diasporaların ulus-aşırı topluluklar olarak anılabilmesi için diasporik grup mensuplarının göç alan ülke ile sosyal ve sembolik bağlar geliştirmiş olması gereklidir.”²⁸ Yani diasporanın yeni yaklaşımlar çerçevesinde şekillenen tanımına göre, diasporaların sembolik bağlar ve ulus-aşırı ağlar/alanlar aracılığıyla oluşturduğu bağlanma yalnızca köken ülkeye veya değerlere doğru değildir. Diasporanın modern tanımı mesken ülke ve onun değerleriyle de gerçekçi bağlar kurmayı, her iki taraf açısından da anlamlı ilişkiler geliştirmeyi mecburi kılmaktadır. Bu noktada gerçekçi bağlar kurmaktan kasıt, toplumsal düzlemde hissedilir ve görülebilir bağlar kurabilmektir. Zira “diasporalar, somut toplumsal bağlara sahip olmak zorunda değildir. Anavatan hatırasının kendisini öncelikli olarak sembolik bağlarla ifade etmesi mümkün”²⁹ olduğu gibi, mesken ülkesiyle de yeni sembolik bağlar oluşturabilir. Bu bağların her iki yöne doğru da hissedilebilirliği olması gerekir. Böylece bu ulus-aşırı alanlar içerisinde ulusal yapıların sınırlarını aşabilen yeni ya da gelişmiş sosyal ve kültürel kimlikler, çoğul ve farklılaşmış aidiyetler ortaya çıkabilir.

26 Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Diaspora <http://www.iom.md/index.php/programs/migration-development/diaspora> ET: 06.03.2014

27 Anonim (2011) *Dünyada Diaspora Stratejileri: Türk Diasporası İçin Öneriler*, TOBB Dış İlişkiler Komitesi, s. 4, pdf doküman http://www.deik.org.tr/2886/D%C3%BCnyada_Diaspora_Stratejileri_ve_T%C3%BCrk_Diasporas%C4%B1_i%C3%A7in_%C3%96neriler.html (et: 08.01.2013)

28 Faist, Thomas (2003) *Uluslararası Göç ve Ulus-aşırı Toplumsal Alanlar*, Bağlam Yayınları; İstanbul, s. 280-282

29 Faist, Thomas (2003) a.g.e., s. 280-282

Bununla birlikte, diasporaların zaman ve mekân boyutunda da ele alınmalarının zorunluluğu düşünülürse; kurulacak iki yönlü bağlar, ulus-altı düzeyde her zaman, bir tahakküm obezi olan ulus-devletin tehdidi altında olacaktır. Fakat sonuçta ulus-devletin her şeye karşın önde gelen aktörlerden biri olarak kuralları belirlemesi, otoritenin baskısıyla sıkışıp fişkırın ulus-aşırı ağların ve bağların, otoriteyi kuşatıp sönmleyen yeni ulus-aşırı deltalar yaratmasını da kaçınılmaz kılacaktır.

Etnografik yaklaşımların ulus-devletle kurduğu ontolojik antagonizma, modern diaspora yaklaşımıyla ulus devlet arasında kesif bir mücadeleye dönüşmektedir. “Zira bulunduğu zamanı ve mekânı sahiplenme savaşında olan ulus kimliğinin ‘ötekini’ algılayışı, diasporik kimliklerin kendilerini ortaya koymalarına sürekli engeller koyar.”³⁰ Özellikle de gerek resmi gerek sivil ulus-aşırı örgütlerin yaygınlaşması ve toplumsal hayatın farklı yönetim ve yerleşme modelleriyle giderek daha çok liberalize olması varoluş kavgası veren ulus devletleri çok kültürlülüğe zorlamaktadır.

Elbette, sermaye ve kalifiye insan ihtiyacı konusundaki açlığın bu durumdaki etkisi büyüktür. Ancak asıl önemli olan, demokrasinin yaşaması için “bir dizi siyasal topluluk içerisinde çoğul kimliklere sahip olan kişileri kapsayacak yolların bulunması”dır.³¹ Bu, aynı zamanda, vatandaşlık hakkına sahip olanların ister ulus-altı veya ulus-üstü ister kamusal ya da özel olsun yeni güç merkezlerine, yeni örgütlenmelere, hareketlere belli bazı sâiklerin ve amaçların yanı sıra geçici istekler ve heveslerle entegrasyonunu sağlama anlamına da gelir. “Bu modernitenin dublajını kabul etmek değildir. Bizler ortak temsil dillerine sahip olabiliriz, ancak sizin tarihiniz ve yaşantınız benimkiyle aynı olmayabilir. Tarihlerimiz ve yaşantılarımız farklı yolların damgasını taşırlar; ortak bir anlam şeffaflığına tercüme edilmesi mümkün olmayan unsurlar (dilbilimsel, dinsel, kültürel ve tarihsel unsurlar) içerirler. Farklılıktan doğan diyalogda bizim birbirimiz hakkındaki anlayışımız değişir ve bu diyalog her ikimizi de değiştirir. Bu, etnik-merkezciliğin ötesine geçecek hareketin önünü açmaktır. Biz ile onların kesişme noktaları üzerine oturan bir temsil pratiğini mümkün kılmaktır.”³²

30 Öner Şirin, Aslı N.; Sert Şenol, Deniz ve diğerleri (2012) *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, İletişim Yayınları; İstanbul, s. 480

31 Castles, Stephen; Miller Mark J. (2008) *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, Bilgi Üniversitesi Yayınları; İstanbul, s. 61

32 Ganguly, Keya (1992) *Migrant Identities, Personal Memory and the Construction of Selfhood*, *Cultural Studies*, Ocak, s. 27

Söz konusu pratiğin hayata geçirilişi müzakereci demokrasiyle³³ olmaktadır. “Müzakereci demokrasi modelinin temel hedefleri, yurttaşlık kültürüne yeniden hayatiyet kazandırmak, kamusal söylemin doğasının iyileştirilmesi, siyasal iradenin ortaya çıkarılması,”³⁴ toplumsal farklılıkların ezilmeden denk bir şekilde temsil ve yaşama imkânı bulması ve ortak kararlar alınmasını sağlamak olarak sayılabilir. Müzakere bilhassa çok kültürlü toplumlarda “meşru ve ussal karar alma sürecinin zorunlu koşuludur; kurumların ussallık ve hakkaniyetleri ancak bu yolla teminat altına alınabilir.”³⁵ Zira toplumsal yaşam kaçınılmaz olarak karşılıklı anlama ve anlaşma süreçlerine dayanır. Bu sebeple çalışmamız bağlamında dikkat edilmesi gereken şey, diasporaların ve göçün yüklenicilerinden olan ulus-aşırı alanların sanayi çağı sonrası devlet ve toplum yapılanmalarını ne şekilde bir dönüşüme uğratacağıdır. Zira merkezde bulunan Batılı ulus devletler göçü güvenlik, ekonomik refah ve “ulusal çıkar” gibi paradigmlar üzerinden bir demokrasi sorunu haline getirmeye çabalamaktadırlar. Bu yüzden, o devletlerin ve toplumların bir parçası olarak yaşayan politize göçmenlerden oluşmuş diasporaların etkinliği ve etkililiği, demokrasinin yaygınlaşması ve içselleştirilmesi açısından son derece mühimdir.

Nihayetinde diasporanın tüm bu girift etkileşimleri içerisinde kazandığı yeni anlam; onun, kendi içerisinde kültürel unsurlar aracılığıyla sembolik bağlar oluşturabilmiş, çevresiyle etkileşime geçebilen, gönüllük esasına dayalı bir şekilde organize olabilen, sosyal sermayeyi görünür kılan, diasporik bilinç inşa etmeyi başarmış açık ve serbest bir yapı olmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla Georgiou'nun da ifade ettiği gibi diaspora artık, “(...)kan bağlarıyla belirlenen istikrarlı oluşumlar değil, dağınık nüfuslar ve/veya memleketler boyunca gerçek ve hayali bağlantıları devam ettiren merkezi olmayan kültürel oluşumlardır. Yeniden kavramsallaştırılmış haliyle diasporalar; kutsal, kabile toplumuna ait bir anavatanın

33 Bu kavram genellikle katılımcı, müzakereci, radikal ve temsili gibi farklı adlarla da anılmaktadır. “Jürgen Habermas tarafından geliştirilen radikal demokrasi anlayışı liberal demokrasinin toplumsal grupların ve kolektif kimliklerin karar-alma süreçlerine katılımını gerçekleştirecek bir tarzda yeniden kurulmasını amaçlıyor. “Habermas sorgulayıcı demokrasi olarak nitelediği radikal demokrasi kuramını şu temel sav üzerine kurar: demokratik yönetim bürokratik-modern devletin yalnızca hukukun üstünlüğü ilkesi yoluyla denetlenmesi anlamına gelmemelidir. Aynı zamanda, alttan denetimi sağlayan ve karar alma süreçlerine katılımı gerçekleştirecek bir kamusal iletişim mekânının varlığı da devlet- toplum arasında kurulacak demokratik bir yönetim için gerekli koşuldur.”Keyman Fuat (1999) *Türkiye ve Radikal Demokrasi*, Bağlam Yayınları; İstanbul, s. 137

34 Weeks, Edward (2000) *The Practice of Deliberative Democracy: Results from Four Large-Scale Trials*, Public Administration Review, Vol: 60, No: 4, S.361 Aktaran Ahmet Kemal Bayram, *Liberal Düşünce Dergisi, Topluluk, İktidar İlişkileri, Birey ve Müzakereci Demokrasi*, Yıl: 16, Sayı: 61-62, s. 112

35 Benhabib, Seyla (1999) *Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru, Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, Çev: Zeynep Gürata, Cem Gürsel, Demokrasi Kitaplığı Wald; İstanbul, s.69

arayıpında olan bozulmamış, zorla ya da mecburiyetten yurdundan uzaklaştırılmış/dağılmış insanların amaç birliğinden ziyade farklı, karma ve heterojen kimlikleri barındıran geçirgen ve sürekli dönüşen sosyal ve kültürel oluşumlar olarak anlaşılır.”³⁶ Diasporanın bu yeni anlamında gönüllülük, bilinç ve organizasyonun kazandığı önem, onu giderek daha siyasi ve menfi bir zemine çekmiştir. Bu anlamıyla diaspora; hâkim unsurların bilinçli veya bilinçsiz, sistemli veya kendiliğinden gelişen bir şekilde uyguladıkları ötekileştirme, uzaklaştırma, yalıtma ve asimilasyona varoluşsal bir cevap niteliği taşımaktadır.

Diasporada yaşayan göçmenler, mesken ülkede kalıcı olmak, orada yaşayıp kök salmak, mesken ülkenin toplumuna ve yaşantısına entegre olmak iradesindedirler. Ancak söz konusu entegrasyon vizyonu, asimilasyona karşı ve onunla mücadele içerisinde gelişir. Diaspora içerisinde bir araya gelen göçmenler ve bu göçmenlerin sonraki kuşakları, ereksel (gevşek veya sıkı) bir yapı kurarak toplumsal, siyasi ve ekonomik bir mücadele vermektedirler. Söz konusu eylemsellik ve durumsal değişiklik, yaşanan ülkenin, zaman içerisinde daha normalize olmasına, demokratikleşmesine ve küresel anlamda uygarlaşmasına destek veren bir takım siyasi ve kültürel etkiler de doğurmaktadır ki bu da diyalojik bir demokrasiyi yaşatabilmek misyonunun başarıya ulaşabilmesi açısından oldukça önemlidir. Böylece kurumsallaşmış kimliği ve “farklılıklarla (da)” birlik sloganıyla amaç ve vizyonunu görünür kılan diaspora, siyasetin yalnızca nesnesi değil, aynı zamanda öznesi de olabilmektedir.

Yeni binyılın değişen koşullarının bakış açılarında yarattığı değişimle birlikte diaspora da büyük bir yapısal ve düşünsel dönüşüm geçirmeye başlamış, çok boyutlu (kültürel, ekonomik, siyasi) bir baskı grubu haline dönüşmüştür. Diaspora politikleşen yeni yapısıyla liberal, rekabetçi, ulus-aşırı toplum yapısına uygun bir vatandaşlık tanımı geliştiren, modern ile post-modernin kesişimindeki bir olgu, sosyolojik bir faktör halini almaktadır. Özellikle lobicilik marifetiyle etkinliğini artıran, siyasi ve ekonomik ilişkileriyle dikkat çeken diaspora örnekleri, uluslararası siyasetin de konuya gittikçe daha çok ilgi duymasına yol açmaktadır. Diasporaların ulus-aşırı nitelikleri ile çevrelerini siyasi, kültürel ve ekonomik olarak etkileme ve dönüştürme güç ve potansiyelleri, onların ulus-aşırı siyaset tarafından araçlaştırılması girişimlerini de beraberinde getirmiştir. Şu halde gerek kendi organize birlikteliklerinden doğan güçleri gerekse ulus-aşırı siyaset tarafından işlevsel bir mantıkla devreye sokulmaları diasporaların, giderek siyasileşen, ulus-aşırı ve uluslararası bir kavram olmasına yol açmaktadır. Böylece diasporanın eski dünya düzenindeki primitif psikolojik/ontolojik kavranışı, modern dünyada yerini eko-

36 Ataman, Bora (2012) *Kozmopolitan Hayatlar-Diasporik Kimlikler*, Libra Kitaplık ve Yayıncılık; İstanbul, s. 53

nomik, siyasi ve kültürel etkileme gücüne dayalı daha sofistike ve siyasi bir idrake bırakmıştır.

Çalışmamızın diasporaya ilişkin kavramsal ve olgusal temelleri açıklamayı amaçlayan bu başlığını tıpkı başlangıçta olduğu gibi, Kim Butler'dan bir alıntıyla sonlandırmak istiyoruz. Şöyle yazıyor Butler: "Diaspora çalışmaları, çok ulusluluk, kimlik ve kültür, göç, hayali cemaatler ve bunun gibi konularda yapılacak daha sonraki akademik çalışmalara yön verecektir. Diaspora bilimi, açıkça tanımlandığı sürece; diğer tartışmalar içine dâhil olmaktan çok o tartışmalarla biçimlenebilir ve gelişebilir. Böyle tarihi bir anda çok ulusluluk gerçeği; diaspora çalışmalarına hakettiği yeri vermenin zamanının geldiğinin bir göstergesidir."³⁷

2. DİASPORANIN SINIFLANDIRMASI

Diasporaların sınıflandırılması konusunda üzerinde uzlaşmış bir model bulunmamakla birlikte genel olarak kabul görmüş bazı önermeler mevcuttur. Mevcut sınıflandırmalar temelde kimliksel ya da niteliksel olarak ifade edebileceğimiz iki başlık altında toplanmaktadır.

Bununla birlikte diasporaların sınıflandırılması içsel boyutu da olmakla birlikte daha ziyade diasporaya dışarıdan bakışın bir sonucudur. Diğer bir deyişle, diasporayı analiz eden, onun röntgenini çekmeye çalışan bir çabanın sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Diasporayı bilimsel, ekonomik veya siyasi olanaklarını tespit etmek amacıyla merceğe alan çalışmalar, mesken veya köken ülke olarak devletlerin diasporalara karşı benimseyeceği anlayışı ve politikayı belirlemek için yapılan çalışmalar ve tabii ki, yasa-dışı yapılanmalar ile istihbarat örgütlerinin yaptıkları çalışmalar bu çerçevede ele alınabilir.

Öte yandan belirttiğimiz gibi, sınıflandırma çabası açısından görece ziyade dışsal bir mevzu olmakla birlikte, bu çabanın içsel bir boyutu olduğu da açıktır. Diasporanın niteliksel bakımdan homojenleştiği, karakteristik olarak bir veya birkaç başlık altında tanımlanabildiği, bir örüntü (*pattern*) sunan diaspora sınıflandırması örneklerinde, dışsal analizlerin ve çalışmaların benzerlerinin içsel olarak da gerçekleştirilebilmesi mümkündür.

İktidar üretecek hiyerarşik programlara veya yapılara neden olmadığı sürece, bu sınıflandırma çabası bir anlamda diasporanın kendi özneliklerinin farkına varmasına, dolayısıyla diasporik bilinç oluşturmaya ve kendi imkân, fırsat ve potansiyellerini tespit edip anlamlandırmasına yardımcı olabilir.

37 Butler, Kim, (2001), a.g.e., s. 197

Bu başlık altında diasporaların sınıflandırılması dolayısıyla da anlamlandırılması için kullanılacak modellerden bazıları, Kaur ve Hutnyk gibi³⁸ pek çok akademisyenin çalışmalarında kullandığı Cohen'in diaspora sınıflandırması, Michel Bruneau'nun sınıflandırması ve Kim Butler'ın sınıflandırmasıdır. Bunlar, diaspora çalışmalarında pek çok eserde karşılaşılan sınıflandırmalardır. Bu başlık altında bu üç sınıflandırmaya yer verilecektir.

Sınıflandırmalardan ilki olan Cohen'in sınıflandırmasında diaspora, beşe ayrılarak açıklamaktadır.³⁹ Cohen'in pek çok meslektaşı tarafından da kabul gören bu sınıflandırmasına göre diasporalar; trajedi (*victim/refugee*) diasporası, kolonyal (*imperial/colonial*) diaspora, emek (*labour/service*) diasporası, iş (*trade/business/professional*) diasporası ve post-modern (*cultural/hybrid/post-modern*) diaspora olarak sınıflandırılır.⁴⁰ Cohen bu tanımlamalarını açıklarken az önce de ifade ettiğimiz gibi diasporayı bir çiçek, bir bitki gibi ele almakta ve yaptığı sınıflandırmaların içerisinde de bu çerçevede oluşturduğu bir kavramlaştırma yerleştirmektedir.

Buna göre, trajedi diasporası; yetiştiği yerden bahçıvanlar” tarafından “sö-külmüş”, “koparılmış”, “sürgün edilmiş” bitkilerle özdeşleştirilmektedir; bu durumdaki belirleyici karşılıklar soykırıma uğratılmak, etnik temizlik ve sürgün edilmektir. Cohen bu kapsamdaki diasporalara örnek olarak Yahudileri, Afrikalıları, Ermenileri, İrlandalıları, ve Filistinlileri vermektedir.

Kolonyal diasporalar; sözcüğün Antik-Yunan'daki anlamını karşılayan bir biçimde tohumların savrulup dağılmasını anıştıran bir kavramsal çerçeveye denk düşmektedir. Yani tıpkı Yunan'da ve Roma'daki gibi anayurttan (*polisten*) ayrılanların oluşturduğu diasporaları tanımlamaktadır. Antik-Yunan'da yaşayanlar, Britanyalılar, Ruslar, İspanyollar, Portekizliler ve Hollandalılar bu tür diasporalara örnek gösterilebilir.

Emek diasporaları Cohen'in gözünde nakil (*transplant*) işlemiyle özdeşleştirilmektedir. Buna göre işgücü diasporaları tıpkı bir bitkinin yerinden kökleriyle birlikte çıkartılıp bir başka yere ekilmesinde olduğu gibi, naklin başarı ihtimalinin çevresel ve içsel koşulların birbirleriyle etkileşimine sıkı sıkıya bağlı olduğu bir diaspora türüdür. Diasporanın mesken ülkenin toplumsal yapısı ve sistemine ne derece uyum sağladığı ve mesken ülkenin diasporaya karşı nasıl tepki verdiği işgücü diasporalarının varlık kazanmasında etkilidir. Bu diasporaların en bilinenleri, Hintler, Çinliler, Japonlar, Sihler, Türkler ve İtalyanlardır. Ayrıca bu noktada Türklerin genel olarak işgücü diasporası olarak algılandığı belirtilmelidir.

38 Kalra, S. Virinder; Kaur, Raminder; Hutnyk, John (2005) s.g.e., s. 12

39 Cohen, Robin (1997) a.g.e., s. 178

40 Cohen'in yaptığı diaspora tasnifinde kullandığı sözcüklerin tercümesinde diaspora ve göç çalışmalarına ilişkin literatür bilgisi doğrultusunda en uygun karşılıklar bulunmaya çalışılmıştır.